

odpisów — ewentualnie z najpełniejszych kopii. Przestrzegano przy tym reguł przyjętych przy edycji poprzednich zbiorów dokumentów klasztoru. Teksty wydano z zachowaniem fonetycznych i morfologicznych osobliwości, według transkrypcji przyjętej dla aktów XVI w.

Opublikowane teksty poprzedzono pochodzącym od wydawcy nagłówkiem, stanowiącym krótkie streszczenie zawartości aktu. Zostały one także opatrzone szczegółowym aparatem naukowym, przynoszącym informacje o wymiarach dokumentu, stanie jego zachowania, miejscu przechowywania, znakach wodnych papieru, istniejących kopiach i ewentualnych wydaniach. Edycję zaopatrzono w nader przydatne indeksy osób, nazw geograficznych oraz indeks rzeczowy. Uzupełniają pracę zestawienie wykorzystanych źródeł rękopiśmiennych i opublikowanych drukiem, zestawienie dokumentów według ich rodzajów oraz spis dokumentów.

JACEK SOBCZAK (Poznań)

Zenon Lenkiewicz, *Słownictwo prawno-administracyjne w rosyjskich zabytkach piśmiennictwa kancelaryjnego XVI-XVII w.*, Polska Akademia Nauk. Komitet Słowianoznawstwa. Monografie Slawistyczne 51, Ossolineum 1986, ss. 122, indeks.

Używana w dawnych aktach prawnych terminologia jurydyczna piętrzy przed historykami prawa częstokroć trudności prowadzące nawet do przykrych nieporozumień. Kłopoty te rosną przy analizie źródeł spisanych w językach pokrewnych polskiemu. Odnosi się to w pierwszym rzędzie do źródeł staroruskich i rosyjskich. Na potrzebę podjęcia badań nad słownictwem rosyjskim pomników prawnych zwracano już wielokrotnie uwagę¹. Podkreślano przy tym stanowczo, iż opracowania poświęcone tej problematyce powinny łączyć wyniki dociekań językoznawców i historyków prawa. Do chwili opublikowania niewielkiej, ale doniosłej monografii Zenona Lenkiewicza, stanowiącej, o czym czytelnik nie został poinformowany, zmienioną i skróconą wersję pracy doktorskiej, brak było jednak rozpraw odpowiadających tym kryteriom².

Autor postawił sobie zadanie przeprowadzenia analizy lingwistycznej terminologii prawnej rosyjskich aktów ustawodawczych i źródeł sądowych, nazywanych niezbyt precyzyjnie zabytkami piśmiennictwa kancelaryjnego, w wybranych przez siebie grupach, odpowiadających rozdziałom pracy. Kolejno analizuje on terminy określające tok przewodu sądowego, nazwy przestępstw i kar, miana urzędników sądowych, w końcu zaś używane frazeologizmy i stałe połączenia wyrazowe używane w źródłach. Dąży przy tym do określenia miejsca terminu prawnego w systemie wszystkich jego znaczeń. Stara się także prześledzić rozwój semantyczny poszczególnych terminów od znaczeń najdawniejszych do reliktywów odcieni semantycznych. Usiłuje przy tym zgromadzić możliwie pełny zbiór znaczeń słów, używanych

¹ Z. Lenkiewicz, *Staroruskie słownictwo prawno-administracyjne. Problematyka badań*; Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1974, 42, s. 25-25; O. G. Porochowa, *Lieksika sibirskich letopisiej XVII wieka*, Leningrad 1969, s. 69 i n.

² Z. Lenkiewicz, *Słownictwo prawno-administracyjne w rosyjskich zabytkach piśmiennictwa kancelaryjnego XVI-XVIII w.* (praca doktorska w maszynopisie), Kraków 1977.

w normach i aktach prawnych. Stara się w ten sposób sprostać postawionemu celowi pracy, jakim jest opis systemu terminów jurydycznych funkcjonujących w wybranym odcinku czasu.

Ramy chronologiczne pracy, określone w tytule ogólnikowo jako przedział od XVI do XVII w., są jednak, jak przekonuje lektura, nieco węższe. Autor bowiem koncentruje swoją uwagę na okresie od 1497 do 1669 r. Granice czasowe otwiera wydanie Subiednika Iwana III (1497 r.), a zamyka pojawienie się Sobornego Ułożenia (1649 r.) i związanego z nim Novoukazanyie stat'i o tatiebnych, razbojnych i ubistviennych diełach (1669 r.). Nakreślone ramy czasowe wydają się ze wszech miar uzasadnione. Subiednik Iwana III był pierwszym kodeksem zjednoczonego, po okresie rozdrobnienia feudalnego, państwa. Do chwili jego pojawienia się na ziemiach państwa moskiewskiego obowiązywały recypowane na tym obszarze przepisy wielkiego zwodu prawa ruskiego z XI w. Ruskiej Prawdy oraz *żałowannyje, sudnyje i ustawnyje gramoty*³. Subiednik Iwana III przejął przepisy dawnych gramot, a nawet niektóre postanowienia Ruskiej Prawdy⁴. Zamykające natomiast w zasadzie pracę *Sobornoje Ułożenie* Aleksego Michajłowicza było niewątpliwie jednym z największych osiągnięć ustawodawstwa rosyjskiego po wiek XIX.

Autor stwierdza, iż podstawowy materiał leksykalny wykorzystany w pracy pochodzi z aktów normatywnych i stanowi 77% całości. Na pozostałą część składają się przekazy z innych źródeł — ukazów, gramot i dokumentów sądowych. Deklaracja ta musi rodzić wiele pytań i wątpliwości. Sprowadzają się one w pierwszym rzędzie do kwestii kompletności zebranego materiału. Z. Lenkiewicz bowiem nie informuje o zakresie kwerendy źródłowej ani o tym, które z gramot uwzględnił w swych badaniach i z jakich przyczyn pominął inne. Zastrzeżenia budzić może także wspólna analiza słownictwa aktów normatywnych i przekazów zaczerpniętych z praktyki sądowej. Wolno bowiem przypuszczać, iż leksyka dokumentów sądowych ulegała zmianie właśnie pod wpływem języka ustaw. Żałować należy, że autor nie pokusił się o sprawdzenie tych zależności. W końcu wątpliwości budzić musi i to, czy wszystkie terminy prawne, które wypadają uwzględnić w pracy, zostały przezeń wzięte pod uwagę. Autor zauważa jedynie, że dokonał selekcji materiału zebranego w trakcie pracy nad rozprawą. Nie informuje jednak o kryteriach tej selekcji. Tych pytań i wątpliwości nie sposób jednoznacznie rozstrzygnąć w recenzji, wymagałoby to bowiem przeprowadzenia osobnych badań, a może nawet skonstruowania nowej pracy. Wypada jednak zauważyć, że w badanych przez Lenkiewicza pomnikach prawa występuje znaczna grupa terminów prawnych, używanych w Ruskiej Prawdzie, których znaczenie jest częstokroć inne. Przyczyn tego procesu nie udało się autorowi dociec. Wątpliwym jest, czy byłoby to w ogóle możliwe. Można jednak chyba przypuszczać, że pewien wpływ na zaistnienie tego procesu mogła mieć zmiana centrów kulturalno-administracyjnych oraz wpływ obcego najazdu.

Udało się natomiast autorowi w sposób dosyć jasny przedstawić zmiany w systemie leksykalnym aktów prawnych i wykazać zmiany w strukturze semantycznej poszczególnych terminów. Osiągnięcie to jest nader istotne, zważywszy podkreśloną w literaturze kwestię zmienności realnego znaczenia rosyjskich terminów prawnych przy istniejącej jednocześnie dużej trwałości nazw tradycyjnych. Słusznie podjęto także w pracy próbę opisu wybranych związków frazeologicznych ukształtowanych w języku prawniczym oraz przedstawiono problem synonimii. Badań nad

³ J. N. Szczapow, *Knjażeskie ustavy i cerkov' w drevniej Rusi XI - XIV vv*, Moskwa 1972, s. 178 i n.

⁴ *Rossijskoje zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukrieplienija Russkogo centralizovanogo gosudarstva*, red. A. D. Gorskij, Moskwa 1985, s. 34 - 54.

tymi ostatnimi dwiema kwestiami praktycznie nie prowadzono. Podjęcie ich stanowi wkład autora do dziejów historii prawa i językoznawstwa. Ważną sprawą było także zwrócenie uwagi na wpływ języka cerkiewnego na terminologię aktów normatywnych. Słusznie też wiele terminów zaczerpnięto z *Stogława* — zbioru postanowień synodu cerkiewnego z roku 1551⁵. Ustawa ta, zawierająca przepisy kościelnego prawa karnego, rodzinnego, a nawet opisująca ustrój sądów biskupich obowiązywała do 1667 r.⁶

Wątpliwości budzą ustalenia Z. Lenkiewicza w kwestii zapożyczeń niektórych terminów, tym bardziej gdy dotyczą one takich nazw jak, *tiwun* czy *bojar*, które doczekały się nader bogatej literatury, nb. całkowicie pominiętej w pracy⁷. Żałować zresztą należy, że uszła prawie zupełnie uwadze autora kwestia związków słownictwa prawnoadministracyjnego rosyjskich zabytków piśmiennictwa kancelaryjnego z litewskimi. Wydaje się to dosyć istotne w związku z rozważanym w nauce problemem wpływu III Statutu Litewskiego na ustawodawstwo Rosji⁸. Można jedynie żywić nadzieję, że do spraw tych autor wróci w odrębnym studium.

Powyżej wyrażone wątpliwości i pytania zwracać mają uwagę na potrzebę i kierunki dalszych badań; w niczym nie mogą one jednak osłabić wartości recenzowanej pracy, która stanowi istotną pozycję nie tylko wśród prac językoznawczych, ale także, a może przede wszystkim, w dorobku historiografii polskiej.

JACEK SOBCZAK (Poznań)

Włodzimierz Kaczorowski, *Sejmy konwokacyjny i elekcyjny w okresie bezkrólewia 1632 r.*, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1986, ss. 398.

Obszerna i bogata w treść praca Włodzimierza Kaczorowskiego, młodego historyka z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu, która od kilku lat jest ważnym ośrodkiem badań nad dziejami sejmowania w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej,

⁵ Por. D. Stiepanowicz, *O Stogławie. Jego происхождение редакции и состав*, St. Petersburg 1909; L. V. Czerepnin, *Ziemskie sobory Russkogo gosudarstwa XVI-XVII vv.*, Moskwa 1978.

⁶ M. F. Władimirski-Budanow, *Obzor istorii russkogo prava* St. Petersburg—Kijew 1909, s. 273.

⁷ Na przykład w odniesieniu do terminów „*bojar*”, „*tiwun*” por. M. T. Lizisowa, *Studia nad słownictwem regionalnym III Statutu Litewskiego*, Kielce 1984, s. 33-39 oraz 47-52; tejsze, *Dwa terminy prawne pochodzenia germańskiego w Statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego: ciwun i rykunja*, w: *Poliszczyna regionalna w okresie renesansu i baroku*, Ossolineum 1984, s. 223-234; H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. V, s. 175; I. I. Srezniewskij, *Materiały dla słowarija drievnorusskogo jazyka*, t. III, s. 958, 961-963.

⁸ M. F. Władimirski-Budanow, *Otnošienija mieždu Litovskim Statutom i Ułożeniem carija Aleksieja Michajloviča*, „Sbornik gosudarstvennych znaniij”, IV, St. Pietierburg 1877, s. 7 i n.; W. O. Kluczewskij, *Kurs russkoj istorii*, cz. III Sočinenija, Moskwa 1908, s. 136; M. N. Tichomirow, P. P. Jepifanow, *Sobornoje Ułożenie 1649 goda*, Moskwa 1961, s. 22; D. Czerska, *Sobornoje Ułożenie 1649 goda. Zagadnienia społeczno-ustrojowe*, Wrocław 1970, s. 61-63; A. G. Mankow, *Sobornoje Ułożenie 1649 goda kodeks feidalnego prava Rossii*, Leninograd 1980, s. 16 i n. W historiografii litewskiej wyrażono nawet pogląd, iż recypowany w Rosji był już II Statut. Por. V. Raudeliūnas, *Čudovskij spisok vtorogo Litovskogo Statuta*, „Lietuvos TSR Mokslu akademijos darbai” A serija, 4 (45), 1973, s. 76 i n. W kwestii recepcji por. J. Bardach, *Pojęcie recepcji i jej zakres w historii państwa i prawa*, w: „Ars Historica”, Poznań 1976, s. 91 i n.